

Եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորների ընդմիջարկումը

Ալբերտ Պողոսյան

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.1-76>

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. մենաբառ, բազմաբառ, դասակարգում ըստ քանակի, դասակարգում ըստ շարահյուսական հարաբերության, համագոր և անհամագոր, դերբայական կառույց

Մեր նախորդ հոդվածում¹ անդրադարձել ենք ընդմիջարկություններին՝ որպես շարահյուսական համագոր (ենթակա-ստորոցյալ) և անհամագոր (լրացում-լրացյալ) կապակցությունները իրարից տրոհող մենաբառ կամ բազմաբառ միավորներ, ներկայացրել ենք հայ լեզվաբանության մեջ նրա ուսումնասիրության պատմությունը: Անդրադարձել ենք երկբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորների ընդմիջարկությանը, ինչպիսի ուսումնասիրություն մինչև այդ չի եղել: Նշել ենք, որ հայ քերականագիտության մեջ ընդմիջարկման հարցը տրոհվող լրացումներին, միջանկյալ և ներդրյալ բառերին, բառակապակցություններին և նախադասություններին առնչվող չափով շոշափել են Վ. Առաքելյանը [1, 441-452; 2, 434-457], Ա. Մարությանը [3, 6], իսկ Էդ. Մկրտչյանը, ուսումնասիրելով գրաբարի ընդմիջարկությունները, խոսել է հարադիր բարդությունների ընդմիջարկման մասին. «Հազվադեպ ընդմիջարկվում են որոշ բարդ բառեր (հարադրական բարդություններ)» [4, 145]: Ավելացնենք, որ լեզվաբանները դարձվածային միավորների ընդմիջարկմանը չեն անդրադարձել:

Ներկա հոդվածում մեր ուսումնասիրության նյութը եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորների ընդմիջարկումն է: Այս տեսանկյունից առանձնացրել ենք վերոնշյալ կապակցությունների երկու տեսակ՝

1. մեկ ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներ՝ Հայրապետը հագիվ էր կուլ տվել դերձակի հասցրած վիրավորանքը, երբ նրա *գլխին նոր փորձանք եկավ* (ԼՀՀ, 139):
2. երկու ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներ՝ Մածունի *համն, այնուամենայնիվ, մնաց Կյուրոսի բերանում* (ՀԽԵՍ, 203):

¹ Տե՛ս Երկբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորների ընդմիջարկումը, Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, Ա պրակ (հասարակական գիտություններ, դասավանդման մեթոդիկա), Երևան, 2020, թիվ 1, էջ 57-70:

Նշենք, որ մեկ ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային կապակցությունները քանակական առումով գերազանցում են երկու ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներին:

Մեկ ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներում կարող են ընդմիջարկվել կառույցի՝

ա) առաջին բաղադրիչը երկրորդից և երրորդից, օրինակ՝ *Լսո՞ւմ ես, թե՞ ականջներդ դիտավորյալ բամբակ ես խրել...* (ԼՀՀ, 275): Այս նախադասության մեջ *ականջները բամբակ խրել* դարձվածքի առաջին (*ականջներդ*) բաղադրիչը ընդմիջարկվել է երկրորդից և երրորդից (*բամբակ խրել*):

բ) Երկրորդ բաղադրիչը առաջինից և երրորդից: Օրինակ՝ *Մեկիքը երկար ժամանակ է աչքը պահում այդ կրակին...* (ՄԱՃՀ, 111): Այս նախադասության մեջ *աչքը կրակին պահել* դարձվածքի երկրորդ (*կրակին*) բաղադրիչը ընդմիջարկվել է առաջինից և երրորդից (*աչքը պահել*):

գ) Երրորդ բաղադրիչը առաջինից և երկրորդից²: Օրինակ՝ *Դու հակա ես, քեզ նմանների հետ ո՛չ թե մտրակով, այլ արձձի լեզվով է հարկավոր խոսել* (ԶԽՄ, 296): Այս նախադասության մեջ *արձձի լեզվով խոսել* կառույցի երրորդ (*խոսել*) բաղադրիչը ընդմիջարկվել է առաջինից և երկրորդից (*արձձի լեզվով*):

Կապակցության բաղադրիչները միմյանցից ընդմիջարկող միավորը կարող է լինել՝ 1. մենաբառ, 2. բազմաբառ, 3. մենաբառ և բազմաբառ³:

1. Մենաբառ ընդմիջարկությունները լինում են.

1.1. նախադասության անդամ չհամարվող. օրինակ՝ *Սա ավելի է կատաղել և աչքերից կարծես կայծեր են ցայտում* (ՀՄԱԶՀ, 579): Մեկի *կոկորդուս սևես ջուր էր եռում*⁴ (ՄԱՃՀ, 16): – *Քրդերի մեջ էլ արյունը միայն արյունով է լվացվում*, Ավդի, – պատասխանում եմ ես (ՀՄԱԶՀ, 160):

1.2. նախադասության անդամ համարվող. այսպես՝ *Մի կտոր ծամոն կդարձնի աղջկա անունն ու կգցի թաղի բերանը* (ԱԵ1, 388): Կնիկը որ *մտքում*

² Բաղադրիչների հերթականությունը տրվում է ըստ բառարանային դասավորվածության: Այսպես «...սարդարը ինչ-որ բան էր բզզում՝ *մտած նրա ականջի տակ* (ՄԱՃՀ, 231)» նախադասության մեջ ընդմիջարկվել են *ականջի տակ մտնել* դարձվածային միավորի երկրորդ (*տակ*) և երրորդ (*մտնել*) բաղադրիչները, իսկ «Աղջիկը անմիջապես *գտավ խոսքի կտրված թելը* (ԿՊԸԵ1, 122)» նախադասության մեջ ընդմիջարկվել են *խոսքի թելը գտնել* կառույցի առաջին (*խոսքի*) և երկրորդ (*թելը*) բաղադրիչները:

³ Այս դեպքում մենաբառ և բազմաբառ միավորները հանդես են գալիս միասին:

* Աստղանիշով նշված դարձվածային միավորները բացակայում են հայերեն դարձվածաբանական բառարաններից:

մի բան դրեց, կանխի (ՀՄԱԶՀ1, 37): *...ծարավ էր նրա հոգիմ*... անծայր ուղիներ էր երազում նրա հոգին... (ԱԻԵԺ4, 210):*

1.3. Նախադասության անդամ չհամարվող մենաբառ և նախադասության անդամ համարվող մենաբառ. օրինակ՝ Գերմանացիների *օրն էլ մի օր չի*, էնտեղ էլ ֆուրդունչի էի՝ մենակ թե գործարանի զիբիլն էի թափում, ոչինչ, գլուխս պահում էի (ՀՄԱԶՀ2, 183): Մեկ էլ մեր *արյունը հո մյուսներից կարմիր չի* (ՀՄԱԶՀ1, 73): *...քո բերանն էս ո՞վ է լեզու դրել* (ԿՊԸԵ1, 201): Համովը՝ դեռ համով է, *հավը տեսնենք երբ է դուրս գալու* (ՀՄԵ2, 78):

1.4. Նախադասության անդամ համարվող մենաբառ և նախադասության անդամ չհամարվող մենաբառ. այսպես՝ Դուք ուզում եք, որ ձեր *ջրադացին ինքս էլ ջուր ավելացնեմ* (ԱՀՇ, 296): Ճիշտն ասած, էլ լաթերի վրա ավիդարացիների *սիրտը ենքան էլ տաք չի... (ՄԳԲ, 264):* Կարող էիր ու չպահեցի՞ր, թե՞ չկարեցար ու *քթերիդ ծուխը դրանից էլ գցում է** (ՀՄԵ2 – 413):

2. Բազմաբառ ընդմիջարկությունները կարող են լինել՝

2.1. Նախադասության անդամ համարվող համագոր բազմաբառ կառույց. օրինակ՝ Քեռի Գեղամն, ասես դիտավորյալ, ամեն քայլափոխի հետևում գտնում է ինձ, որպեսզի *գլխիս զանազան քաղցրանուշ խոսքեր թափի** (ԼՀՀ, 86): *...Դանիելբեկ Փիրումյանը Սարդարապատի տակ անցել է նահանջող հայ գործի գլուխ... (ԲՈՒՍ, 181):*

2.2. Նախադասության անդամ համարվող համագոր բազմաբառ և չհամարվող մենաբառ կապակցություն. օրինակ՝ Թվում էր հրամանատարի գեղեցիկ *գլխով գեղեցիկ ու խորհրդավոր մտքեր են անցնում... (ԶԽԶՄ, 110):*

2.3. Նախադասության անդամ համարվող կայուն բազմաբառ կառույց. այսպես՝ Թե ծախեմ, շելխին կտամ, թող *դուրս գա Գևորգ աղայիդ այքը... (ԱԵ, 258):* Իմ հերն, ասում է, լուռ քարի պես ձորն ընկավ ու ինչպես երազախառն լսես մահվան ու զիշերաբուխի թրթիտը՝ *տվեց Ճզնավորի գլխին դուրս եկավ* (ՀՄԵ2, 260):

2.4. Նախադասության անդամ համարվող անհամագոր բազմաբառ կապակցություն. օրինակ՝ Բայց բինբաշին ո՞վ է կամ ի՞նչ, որ ֆերիկ մարշալին է դաս տալիս և այն էլ խայտառակ ու աննամուս պարտություն կրելուց հետո, այսպես տմարդորեն օսմանյան բանակի *անունը սարդարապատյան տափաստանում գետնով տալուց* հետո (ԲՈՒՍ, 341): Խոսքին ազդեցիկ տոն տալու համար բերանը մի կողմի վրա ծռում էր, որից այտի վարդագույն մազանոթներով մաշկը աղեղնաձև կնճռոտվում էր ու *այքը սպառնագին կկոցվում՝ ծոտ էր լինում* (ԼԶՂՄՊԲ, 159):

2.5. Նախադասության անդամ համարվող տարասեռ բազմաբառ կառույց. այսպես՝ Ես էլ տարածվեցի բարեկամիս կողքին, *ականջս տված Արաքսի խուլ շատաչին* և մտքերիս հետ գնում էի... (ԱԻԵԺ4, 136): Հավանա-

բար, նա մորս եղբայրներին հասկացնել է տվել, թե *որքան է կշռում իր յուրաքանչյուր բռունցքը*, և նրանք խելքի են եկել (ԼՀՀ, 11):

2.6. Նախադասության անդամ համարվող կապական բազմաբառ կապակցություն. օրինակ՝ *Ես ու կնիկս տրաքվում էինք, բայց, ի՞նչ կասեք, տղիս սիրտը կնկա վրա տաք էր* (ՄԽՄՍ, 169): Ավդին հասկանում է, որ իր *հաշիվը աշխարհի հետ վերջացած է* և փրկության մի վերջին փորձ է անում (ՀՄԱԶՀ1, 160):

2.7. Նախադասության անդամ համարվող դերբայական բազմաբառ կառույց. օրինակ՝ «Քեռուդ նամակ չգրեցիր» – ամեն անգամ, *աչքը հեռուստացույցին դրած լուսանկարին առնելիս*, ասում է Մետրոպը (ՎԱՁԵՏՑՎ, 174): Ամեն օրվա պես... մտերմիկ զրույց էին անում նրանք, երբ շների հաչը *ընդհատեց ընկերների մեջ մանվող խոսքի թելը* (ԱԻԵԺ4, 254):

2.8. Նախադասության անդամ չհամարվող դարձվածային բազմաբառ կապակցություն՝ Ասում էին, իբր մորական տատի *նորը մի քիչ դուրս է եղել...* (ՆՇՏՇ, 52): Միայն չեն հասկանում, թե ինչու *են նորքերս մի տեսակ կապ ընկել* (ՀԽԵՍ, 324):

Երրորդ խմբի ընդմիջարկությունները կարող են դասակարգվել մի քանի ենթախմբերով.

3.1. Նախադասության անդամ համարվող կայուն բազմաբառ և մենաբառ անհամագոր կառույց. այսպես՝ Մարինե Մելիքյանը շուտով բարոյական ծանր *հարված հասցրեց ակադեմիկոս Վրթանեսյանի բարի անվանը...* (ՄՄԽՊԱ, 139):

3.2. Նախադասության անդամ համարվող մենաբառ և կայուն բազմաբառ կապակցություն. այսպես՝ Նրանց *աչքին, մտածում էր Մաշա Իվանովը⁴, թոզ չես փչի*, նրանք իրենց մաշկի վրա այդպիսի⁶ բաներ են զգացել (ԿՏՆ. 251):

3.3. Նախադասության անդամ համարվող մենաբառ և բազմաբառ տարասեռ կառույց. այսպես՝ *...հաջորդ պահին գլխապատտա փախա՝ շունչս գերեզմանամերձ տների մոտ տեղը բերելով* (ՆՇՏՇ, 273):

3.4. Նախադասության անդամ չհամարվող բազմաբառ և մենաբառ, համարվող մենաբառ և կայուն բազմաբառ կապակցություն. օրինակ՝ Իսկ եթե Պետրոսին թաքուն բերենք...ապա *սուր չի կախվի ոչ մեր, ոչ էլ Արևմտյան Հայաստանի գլխին* (ՄԽՄՍ, 136):

3.5. Նախադասության անդամ չհամարվող մենաբառ և համարվող բազմաբառ կառույց. այսպես՝ Մտածում էինք՝ Տիրոջ *աչքը թող մեր վրա քաղոր լինի* (ԼԶՂՄՊԲ, 7):

3.6. Նախադասության անդամ չհամարվող բազմաբառ կապակցություն՝

⁴ Սակավ հանդիպող դեպք է, երբ դարձվածային միավորը ընդմիջարկվում է նախադասությամբ:

Տերտերի հետ ունեցած խոսակցությունից հետո Հարութի *երեսի կաշին, ինչպես ասում է ժողովրդի ոճը, պատուկեց...* (ԱԻԵԺ4, 463):

Շարահյուսական հարաբերության տեսանկյունից մեկ ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներում մենաբառ ընդմիջարկությունները նախադասության կազմում կարող են կատարել շարահյուսական տարբեր պաշտոններ.

ա) Ենթակա՝ Իսկ ես, որ այնքան էլ շեֆասեր չեմ և գերադասում եմ իմ *անիվը ինքս հանել ցեխից*, մի անգամ միամտություն ունեցա ընդունելություն խնդրել ընկեր Վասիլյանից... (ԱԵ1, 267): ...բայց, խոսքը մեր մեջ մնա, *աշխարհքի համը դու ես առնում...* (ԱԻԵԺ4, 190):

բ) Ստորոգյալ՝ *Վերանա՛, կարվի՛ քու տեսակը*, վերանա՛ք դուք, չլինե՛ք, ասածու գառան աշխարհքը փչացրիք... (ՀՄՏ, 180):

գ) Բաղադրյալ բայական ստորոգյալի բաղկացուցիչ մաս՝ ստորոգելի՝ ...քո մեռնելուց հետո այդ բոլոր մարդիկ *միմյանց միսը կսկսեն ուտել...* (ՎՓԵԺ1, 57): Հարամ կաթնակեր, էդ ո՞ւմ *պատվի հետ ես ուզում խաղալ...* (ՆՇՏՇ, 24):

դ) Անվանաբայական բաղադրյալ ստորոգյալի բաղկացուցիչ մաս՝ ստորոգելի՝ Բոլշևիկները *հաշտ աչքով չեն կարող նայել* Հայաստանի այժմյան կառավարության վարքագծին (ՀՄԱԶՀ3, 278): Նրան հարևանները միխթարում էին, թե ոչինչ չի լինի, աղջիկը կգտնվի, հո *գետնի տակ չէր կարող անցնել* (ԱՀԹ, 227):

ե) Որոշիչ՝ ...մի քանի տարի անց, ես ամենքն էլ մեծ ու պստիկ մեկ դռնով *դուրս են գալու ես աշխարհից...* (ԱԻԵԺ4, 308): Ես *քու հայրենասեր ջանին մեռնիմ*, ստացա՞ք (ԼՋՂՄՊԲ, 74):

զ) Հատկացուցիչ՝ Գնդի հրամանատար Պողոսբեկ Փիրումյանը դիտակետում հետևում էր մարտին և *ականջը ռադիոյի ձայնին էր...* (ԲՈՒՄ, 355): –Առ,– անդաստիարակ տղամարդու պես բութը մատների արանքը անցըրեց Ադունը, և դա այն էր, ինչը *շարժում էր Սիմոնի գլխի որդերը* (ՀՄԵ2, 59):

է) Ուղիղ խնդիր՝ ...*ճակատներին են ա գրված էլել*, նրանք էլ էդ օրերը քաշել են... (ՊՊ1, 94): Էլի չհասցրինք, ուշացանք, *Աստված հետագան բարի անի* (ՎՄՏ, 298): Մի տեսնեմ, թե *ի՞նչ քամի էր նրան բերել* այստեղ... (ԱՀՇ, 73):

ը) Հանգաման անուղղակի խնդիր՝ ...թող տան երեսը չտեսնի, մինչև *աստված նրան դարձ տա* (ԱԻԵԺ4, 464): ...ես մի տեղ միխթարություն պիտի որոնեի, ուր ինձ ցնդված չանվանեն և *քաղցր աչքով երեսիս նայեն* (ԱԵ, 206):

թ) Ժամանակի պարագա՝ Մակայն, ինչ էլ աներ, որտեղ էլ լիներ, *ականջը մշտապես կանչի էր...* (ԶԽՄ, 25): Արշակը նույնպես ինձ երեխա է համարում,

աչքը միշտ վրաս պահում, որ Ղուկասը «փորձանքի մեջ չզցի», թեև ինքն էլ է սիրում նրան (ՀՄԱԶՀ, 383):

ժ) Ձևի պարագա՝ – Շնորհակալ եմ, Երեմո... – նրա *շուրթերից ինքնաբերաբար դուրս պրծավ* հեզնալի շշունջը... (ԶԴԱՎ, 88): ...թե չէ ես գիտեմ, թե դրա *բնույթը ոնց քամուն կտամ...* (ՎԱԵ4 – 90):

ժա) Չափի պարագա՝ Այդ պատանի մելիքը *քիթը շատ է բարձր պահում* (ՄԱՃՀ, 55): Միլիտոսը տասնմեկ տարվա ամուսնական կյանքում ուներ միայն մեկ զավակ, հիվանդոտ երեխա էր, *լեզուն հաճախակի կուլ էր գնում* (ԶԽԶՄ, 151): Սոնայի *օջախի մուխը տարիներով դադարել էր**, իսկ ճրագը ամուսնու կախվելուց հետո հանգել էր և չէր վառվել (ԱԵ, 358):

ժբ) Պատճառի պարագա՝ *Սեպերդ ինչի՞ էս բաց արել...* (ՀՄԵ2, 90): Արքունապետի *բերանը զարմանքից բաց մնաց*, իսկ արքան խոսքը շարունակելու նշան արեց (ԶԽԱԳ, 70):

ժգ) Տեղի պարագա՝ Նրանք պատերազմի մեջ մտան, ախպերս որ դու ես, որպեսզի առիթն օգտագործեն, բնաջնջեն մեր ժողովրդին և *սրի ծայրով մեջտեղից հանեն* Հայկական հարցը, որ այդպես մնում էր նրանց կոկորդում... (ՀՄԱԶՀ3, 296): *Մանձերդ այստեղ պինդ բռնիր*, պատասխանատու տարիք է (ՀՄԵ2, 143):

ժդ) Նպատակի պարագա՝ ...ինչպես որ փոքրավորը *մեծավորի ոտը խնդրանքի գնա՞* մեր քույրը այդպես եկավ մեր դուռը... (ՀՄՏ, 329) և այլն:

Մեկ ընդմիջարկումով եռաբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորներում բազմաբառ ընդմիջարկությունները կարող են կազմված լինել նախադասության տարբեր անդամների գուգադրումից՝

ա) Որոշիչ, ենթակա՝ ...բոլորդ կույր ու կաղ թոշակատու եք, մեջներիդ իբր ջահելը ես եմ, ես էլ անընդունակ եմ, քաղաքում իմ *դնչին ոչ մի կնիկ քացի չի տա* (ՀՄԵ2, 67):

բ) Ենթակա, ժամանակի պարագա՝ ...թուրը, որի *պատիվը ինքը միշտ բարձր էր պահել...* մեկնեց առաջ... (ՄԱՃՀ, 69):

գ) Հատկացուցիչ, որոշիչ՝ Երբ ձմեռային *արեգակն իր հրաշեկ գլուխը հանում է* Շեյթան դաղի բարձր կատարների ետևից, սրանք իսկույն սաղմուս են քաղում, և թվում է, թե օրհներգում են արևածագը (ՀՄԱԶՀ3, 253):

դ) Հատկացուցիչ, հատկացուցիչ՝ ...որ հայերեն կարդալ իմանար, հո պահեստապետ Պարույրը էն *խաղը չէր խաղա նրա հոր գլխին* (ՎԱԵ4, 199):

ե) Հատկացուցիչ, տեղի պարագա՝ ...հենց որ իմանում է, որ *ոտքս իմ երկրից դուրս եմ դրել՝* սկսում է ավերումները... (ՄԱՃՀ, 166):

զ) Ժամանակի պարագա, չափի պարագա՝ Ճիշտ էրպես, պարոն գնդապետ, և *բանս հիմի շատ խարաբ է* (ՀՄԱԶՀ2, 102):

է) Չափի պարագա, որոշիչ, ենթակա՝ Եվ արդեն մեր պատանեկան

սրտերը ամենից շատ երկու բան էր թինդ հանում – սերն ու քաջությունը (ԱԲԵԺ4, 31):

ը) Ուղիղ խնդիր, որոշիչ, անջատման անուղղակի խնդիր՝ Ի՛նչ ասեմ, ա՛յ մարդիկ, *աստված ձեզ էդ տեսակ հարսից հեռու պահի...* (ՄԽՄՄ, 169):

թ) Ժամանակի // չափի // ձևի պարագա, որոշիչ, հատկացուցիչ՝ Չեմ հիշում, նրա մասին պատմե՛լ եմ, թե՛ չէ, բայց այն նույն Հայրապետն է, որի *անունը շարունակ բոլոր շուշիքենդցիների լեզվին է* (ԼՀՀ, 134):

ժ) Հատկացուցիչ, հանգման անուղղակի խնդիր, չափի պարագա՝ *Աստված քո թև ու թիկունքին ավելի ուժ տա...* (ՄԳԲ, 145) և այլն:

Երկու ընդմիջարկումով եռանդամ բայական դարձվածային միավորները անհամեմատ սակավ են հանդիպում: Այս դեպքում երկու միջարկություններն էլ սովորաբար մենաբառ են լինում: Այսպես՝ «Ասում են, թե սա տերտերների պես աղոթում է, որպեսզի *աստված ունևորների հոգին շուտ առնի* ու ինքը հաց ունենա (ՀՄԱԶՀՀ, 237)» նախադասության մեջ *աստված հոգին առնի* դարձվածքի բաղադրիչների միջև երկու ընդմիջարկում է հանդես եկել՝ *ունևորների* և *շուտ*, որոնք երկուսն էլ մենաբառ են և նախադասության անդամ՝ հատկացուցիչ և ժամանակի պարագա: Մեկ այլ դեպքում ընդմիջարկություններից մեկը նախադասության անդամ կարող է չլինել: «Դու ուղղակի հիմար ես, ավելի ճիշտ՝ թեթևսովիկի մեկը, որի *գլխին կոպեկի խելք անգամ չկա* (ՎԲ1, 110)» նախադասության մեջ երկրորդ միջարկությունը՝ *անգամ*, նախադասության անդամ չէ:

Խիստ հազվադեպ հանդիպում են բազմանդամ ընդմիջարկություններ: Այսպես՝ «Սոնայի *օջախի մուխը տարիներով դադարել էր, իսկ ճրագը ամուսնու կախվելուց հետո հանգել էր* և չէր վառվել (ԱԵ, 358)» նախադասության մեջ *օջախի ճրագը հանգչել* բայական եռանդամ դարձվածքը ընդմիջարկվել է երկու բազմանդամ ընդմիջարկություններով:

Եզրակացություն: Ընդմիջարկությունները վերջին շրջանում են ուսումնասիրության նյութ դարձել: Նախկինում դրանք առավելապես քննվել են սրոհվող լրացումների, միջանկյալ և ներդրյալ բառերի, բառակապցությունների և նախադասությունների առնչությամբ: Դարձվածային միավորների ընդմիջարկումը ընդհանրապես չի ուսումնասիրվել:

Ներկա հոդվածում մենք քննել ենք բայական եռանդամ դարձվածքները երկու սկզբունքով՝ ըստ քանակական հատկանիշի և ըստ շարահյուսական հարաբերության:

Բայական եռանդամ դարձվածային միավորները առավել հաճախ հանդիպում են մեկ ընդմիջարկումով: Վերջիններս կարող են լինել մենաբառ և բազմաբառ, որոնք կարող են լինել նախադասության անդամ կամ չլինել որպես այդպիսին: Ընդմիջարկությունները խոսքում կարող են կատարել նա-

խաղասության գլխավոր և երկրորդական անդամների դեր:

Երկու ընդմիջարկումով դարձվածային միավորները սակավ են հանդիպում: Այս դեպքում ևս ընդմիջարկող միավորները կարող են լինել մենաբառ և բազմաբառ, կատարել նախադասության որևէ անդամի պաշտոն կամ նախադասության անդամ չլինել:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.1-76>

Գրականություն

1. Առաքելյան Վ., Հայերենի շարահյուսություն, հատոր Ա, Երևան, 1958, 503 էջ:
2. Առաքելյան Վ., Հայերենի շարահյուսություն, հատոր Բ, Երևան, 1964, 467 էջ:
3. Մարության Ա., Տրոհվող լրացումները արդի հայերենում, Երևան, 1975, 84 էջ:
4. Մկրտչյան Է., Ընդմիջարկությունները որպես քերականական կապակցությունները տրոհող կառույցներ գրաբարում, Պատմա-բանասիրական հանդես, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ հրատարակչություն, 2007, 3 (176), էջ 141-154, Առանձնատիպ, 14 էջ:

Աղբյուրների և դրանց համառոտագրությունների ցանկ

1. Աղավնի, Երկեր երկու հատորով, հատոր 1, Երևան, 1981 – ԱԵ1:
2. Ավետիք Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, 6 հատորով, հատոր 4, Երևան, 1975 - ԱԻԵԺ4:
3. Ատրպետ, Երկեր, Երևան, 1964 – ԱԵ:
4. Արտավազդ Հովակիմյան, Շրջադարձ, Երևան, 1976 – ԱՀՀ:
5. Բագրատ Ուլուբաբյան, Մարդարապատ, Երևան, 1988 – ԲՈՒՄ:
6. Զարգանդ Դարյան, Արժիվ Վասպուրականի, Երևան, 1965 – ԶԴԱՎ:
7. Զորայր Խալափյան, Ջերմանց մխիթարություն, Երևան, 1979 – ԶԽՁՄ:
8. Զորայր Խալափյան, Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ, Երևան, 1998 – ԶԽԱԳ:
9. Զորայր Խալափյան, Միջնաշեն, Երևան, 1991 – ԶԽՄ:
10. Լեոնիդ Հուրունց, Հայրեր, Երևան, 1970 – ԼՀՀ:
11. Լևոն Ջավախյան, Ղարաբաղից մինչև պեչենու բաղերը, Երևան, 1999 – ԼՋՂՄՊԲ:
12. Կամարի Տոնոյան, Նիգուլը, Երևան, 1974 – ԿՏՆ:
13. Հայկ Խաչատրյան, Երվանդ Մակավակյաց, Երևան, 1989 – ՀԽԵՄ:
14. Հարություն Մկրտչյան, Անհայտ զինվորի հիշատակարանը, գիրք առաջին, Երևան, 1969 – ՀՄԱՁՀ1:

15. Հարություն Մկրտչյան, Անհայտ զինվորի հիշատակարանը, գիրք երկրորդ, Երևան, 1973 – ՀՄԱԶՀ2:
16. Հարություն Մկրտչյան, Անհայտ զինվորի հիշատակարանը, գիրք երրորդ, Երևան, 1975 – ՀՄԱԶՀ3:
17. Հրանտ Մաթևոսյան, Տերը, Երևան, 1983 – ՀՄՏ:
18. Հրանտ Մաթևոսյան, Երկեր 2 հատորով, հատոր երկրորդ, Երևան, 1985 – ՀՄԵ2:
19. Մկրտիչ Սարգսյան, Խաղաղություն պատերազմից առաջ, Երևան, 1981 – ՄՄԽՊԱ:
20. Մուշեղ Գալշոյան, Բովտուն, Երևան, 1982 – ՄԳԲ:
21. Նելլի Շահնազարյան, Տաք շնչառություն, Երևան, 2013 – ՆՇՏՇ:
22. Սաղաթել Հարությունյան, Թներ, Երևան, 1982 – ՍՀԹ:
23. Սերո Խանգաղյան, Մխիթար սպարապետ, Երևան, 1963 – ՄԽՄՄ:
24. Սուրեն Այվազյան, Ճակատագիրն հայոց, Երևան, 1989 – ՄԱՃՀ:
25. Վախթանգ Անանյան, Երկեր 4 հատորով, հատոր 4, Երևան, 1984 – ՎԱԵ4:
26. Վահագն Մուղնեցյան, Տաբու, Երևան, 2008 – ՎՄՏ:
27. Վանո Սիրադեղյան, Ձեռքդ ետ տար ցավի վրայից, Երևան, 2000 – ՎՍՁԵՏՅՎ:
28. Վարդգես Պետրոսյան, Ընտիր երկեր 2 հատորով, հատոր 1, Երևան, 1983 – ՎՊԸԵ1:
29. Վիկտոր Բալայան, Անցյալը երբեմն մեռնում է մեզ հետ, երկու գրքով, գիրք առաջին, Երևան, 1980 – ՎԲ1:
30. Վրթանես Փափազյան, Երկերի ժողովածու երեք հատորով, հատոր 1, Երևան, 1972 – ՎՓԵԺ1:

Дисконтность в трехкомпонентных глагольных фразеологических единицах

Альберт Погосян

Резюме

Ключевые слова: *однословный, многословный, классификация по количеству, классификация по синтаксическим отношениям, равноправный, неравноправный, причастная/деепричастная структура*

Дисконтность стала предметом изучения в последнее время. В прошлом она в большинстве случаев исследовалась в связи с обособленными определениями, промежуточными и вводными словами, словосочетаниями и предложениями. Дисконтность фразеологических единиц никогда не становилась предметом исследования.

В данной статье мы исследуем глагольные трехкомпонентные фразеологизмы на основании двух принципов: по количественному признаку и по синтаксическому соотношению. Константная зависимость компонентов является наиболее распространенным типом зависимости среди субстантивных фразеологических единиц. Полная константность компонентов отнюдь не является обязательным признаком фразеологических единиц. В случае появления варианта константная зависимость может перейти в константно-вариантную. Фразеологические варианты тождественны по качеству и количеству значений, а также по стилистическим и синтаксическим функциям. Если у фразеологических единиц с частично подменяемыми компонентами имеется одинаковое число значений, но они не полностью совпадают, отличаясь оттенком, образностью, стилистической направленностью, то образуются структурные синонимы. При несовпадении числа значений при частично различном лексическом составе, при различной образной основе даже при наличии общего значения, говорить о фразеологической вариантности или о структурной синонимии не представляется возможным. Подобные обороты следует рассматривать как самостоятельные фразеологические единицы.

Глагольные трехкомпонентные фразеологизмы часто встречаются с одной дисконтной единицей. Она может быть как однословной, так и многословной и чаще всего выступает как член предложения, хотя может и не иметь подобной функции. Дисконтные единицы в речи могут выполнять роль главного и второстепенного членов предложения.

Фразеологические обороты с двумя дисконтными единицами встречаются редко. В такой ситуации они также могут быть однословными и многословными, выступая в роли любых членов предложения, впрочем, они могут быть лишены данных глоссологических возможностей.

Discontinuity of Three-Component Verbal Phrasal Units

Albert Poghosyan

Summary

Key words: *one-word, polyword, classification by quantity, classification by syntactic ratio, proportionate and disproportionate, participial structure*

Discontinuity has become material of study in recent years. Before now interjections and introductory words, phrases and sentences have been largely studied, but the discontinuity of phrasal units hasn't been studied yet.

The constant dependence of components is the most common type of dependence among substantive phraseological units. The complete constancy of the components is by no means a mandatory feature of phraseological units. If a variant appears, the constant dependence can turn into a constant-variant one. Phraseological variants are identical in quality and quantity of meanings, as well as in stylistic and syntactic functions. If phraseological units with partially substituted components have the same number of meanings, but they do not completely coincide, differing in shade, figurativeness, stylistic orientation, the structural synonyms are formed. If the number of meanings does not match, with a partially different lexical composition, with a different figurative basis, even if there is a common meaning, it is not possible to talk about phraseological variation or structural synonymy. Such turns should be considered as independent phraseological units.

In this article, we will consider discontinuity of three-component verbal phrasal units in two main ways: according to the principle of quantitative attribute and syntactic relation.

Discontinuity of three-component verbal phrasal units often occurs with one interval. These may be one-word or polyword, which may or may not be members of the sentence. Discontinuity can perform the role of main and secondary members in the sentence.

Phrasal units are rare with two intervals. In this case, intervals can be one-word or polyword, doing or not doing the position of a sentence member.

Ներկայացվել է 14.03.2023 թ.

Գրախոսվել է 24.03.2023 թ.

Ընդունվել է տպագրության 25.05.2023 թ.